12 ДӘРІС

ХХ ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН: КЕҢЕСТІК РЕФОРМАЛАРДЫҢ ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ МЕН САЛДАРЫ

Саясат • экономика • ауыл шаруашылығы • мәдениет • тың игеру • урбанизация

Қазақстан тарихы

Дәрістің мақсаты мен негізгі бағыттары

МАҚСАТ

XX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени реформалардың мазмұнын, қайшылықтары мен тарихи салдарын ғылыми тұрғыда талдау.

реформа **орталықтандыру**

4 ТАЛДАУ БАҒЫТЫ

1. ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, мәдениет және идеология
2. реформаларды іске асырудағы қайшылықтар
3. орталықтандырылған басқарудың Қазақстанға әсері
4. қоғам дамуы мен ұлттық санаға ықпалы

Соғыстан кейінгі Қазақстан: бастапқы жағдай

1941–1945 **Ұлы Отан соғысы аяқталғаннан кейін Қазақстан әскери-өнеркәсіптік база ретінде қалыптасты.**

600 000-ға жуық

қазақстандық майданда қаза тапты

13%

КСРО көмірінің 1942 ж. Қазақстан үлесі

85%

КСРО қорғасының 1942 ж. Қазақстан үлесі

Соғыс жылдарында әйелдер еңбегінің үлесі 1942 жылы 75%-ке жетті; Қазақстан майданды мал және мал өнімдерімен де қамтамасыз етті.

1946–1950: ауыл шаруашылығын қалпына келтіру

ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ӨЗГЕРІС

1946–1947

Колхоздарға қарыз болған мекемелерден 214 млн сом және 540 мың гектар жер қайтарылды.

6400 → 3670 колхоз санының қысқаруы (1950 ж. қаңтар)

ТЕХНИКАЛЫҚ БАЗА

50 683 трактор

16 мыңнан астам комбайн

Бірақ техниканың басым бөлігі ескі және моральдық жағынан тозған болды.

Ауыл шаруашылығындағы негізгі қайшылық

ДААҒДАРЫС ФАКТОРЛАРЫ

- 1946 жылғы қуаңшылық
- ескі техника және төмен еңбек өнімділігі
- астықтың мемлекеттік дайындау қорына алынуы
- жеке шаруашылықтан ет, сүт, жүн дайындау

ҚАЙШЫЛЫҚ

Өнеркәсіпті қалпына келтіру мен дамыту ауыл-селоны қанау есебінен іске асырылды.

Нәтиже: ауылдағы ауыр жағдай 1950-жылдардың ортасына дейін толық шешілмеді.

«Хрущев жылымығы»: 1953–1964

1953 **5 наурыз — И.В. Сталин қайтыс болды**

САЯСИ БАҒЫТ

шамадан тыс орталықтандыруды әлсірету
одақтас республикалардың құқықтарын кеңейту

ҚАЗАҚ КСР

бюджет құқықтарының кеңеюі
Жоғарғы Кеңес рөлінің артуы

БІРАҚ

орталықтың шешімдері мен тәжірибелік реформалар Қазақстанды әлі де қатты тәуелді етті

Индустриялық даму және бесжылдықтар

1951–1955 бесінші бесжылдық

200-ге жуық
жаңа кәсіпорын

3218 млн сом
негізгі қорлар іске қосылды

2,1 есе
түсті металлургия өнімі өсті

Қазақстан магниткасы
Қарағанды металлургия зауытының құрылысы басталды

Өскемен • Зыряновск • Балқаш • Жезқазған • Шымкент

Ғылыми-техникалық прогреске бетбұрыс

ЭЛЕКТРЛЕНДІРУ

өндіріс жүйесін электрлендіру

МЕХАНИКАЛАНДЫРУ

машиналар мен станоктарды енгізу

АВТОМАТТАНДЫРУ

механизмдерді қашықтан басқару

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ

өндіріс технологиясын жетілдіру

Қарағанды көмір алқабында көмір өндірудегі көптеген операциялар механикаландырылды; бірқатар шахталарда автоматты басқару қолданылды.

Хрущев кезеңіндегі тәжірибелер және әкімшілік өзгерістер

ҚАЗАҚСТАН — «СЫНАҚ АЛАҢЫ»

- гидропоникалық әдіс
- жүгері егу
- басқа да ауыл шаруашылық тәжірибелері

Аймақтық өзгерістер

оңтүстік аудандардың көршілес республикаларға берілуі; өлкелердің құрылуы; қала атауларының өзгеруі

1962

облыстық партия комитеттері өнеркәсіптік және ауыл шаруашылық болып екіге бөлінді.

Осы бөліну кеңес, комсомол және кәсіподақ ұйымдарына да әсер етті.

Ақмола → Целиноград

әкімшілік эксперимент

Тың және тыңайған жерлерді игеру

1954 **КОКП ОК ақпан–наурыз Пленумы**

Мақсат: азық-түлік мәселесін шешу үшін шығыс аудандардағы тың және тыңайған жерлерді игеру

35 млн га

егіс көлеміне дейін жеткізілді

640 мың

1954–1956 жж. басқа республикалардан келген адам

391,5 мың

ауыл шаруашылығы механизаторлары

Жаңа поселкелер мен совхоз орталықтары құрылды; Қазақстанға Ресей, Украина, Белоруссия және басқа республикалардан жаппай қоныстану жүрді.

Тың игерудің қайшылықтары

ОҢ НӘТИЖЕЛЕР

- егіс көлемінің ұлғаюы
- жаңа совхоздар мен елді мекендер
- инфрақұрылымдық өзгерістер
- ауыл шаруашылығына кадрлар келуі

ҚАЙШЫЛЫҚТАР

- демографиялық құрамның өзгеруі
- орталықтың шешімдерінің басымдығы
- табиғи ортаға түсетін қысым
- ұлттық-мәдени кеңістіктің өзгеруі

Урбанизация және әлеуметтік өзгерістер

ӨНЕРКӘСІП

жаңа зауыттар
кен орындары
қалалық еңбек

ҚАЛА

халық санының өсуі
әлеуметтік инфрақұрылым
жаңа мамандықтар

ҰЛТТЫҚ САНА

мәдени орта
тілдік және демографиялық
өзгерістер
ұлттық мүдде туралы
пікірталас

Реформалар әлеуметтік мобильділікті күшейтті, бірақ ұлттық және аймақтық мүдделермен қайшылықтар туғызды.

Орталықтандырылған басқару жүйесінің әсері

Республика құқықтарының кеңеюі болғанымен, стратегиялық шешімдерде орталықтың рөлі сақталды.

Мәдениет пен идеология: реформалардың қос қыры

МӘДЕНИ ДАМУ

- білім беру мен мамандар даярлау
- ғылыми-техникалық прогресс
- қалалық мәдени инфрақұрылым
- өндірістік және кәсіби мәдениеттің өсуі

ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ШЕКТЕУЛЕР

- кеңестік идеологияның үстемдігі
- орталықтанған саяси бақылау
- ұлттық мүдделердің шектеулі дербестігі
- реформалардың жоғарыдан жүргізілуі

Кеңестік реформаларды салыстыра талдау

Бағыт	Мақсат	Нәтиже	Қайшылық
Өнеркәсіп	өндірісті кеңейту	жаңа кәсіпорындар	шикізаттық бағыт
Ауыл шаруашылығы	өнімді арттыру	тың игеру, техника	орталықтандыру, экологиялық қысым
Әлеуметтік	еңбек ресурсын жұмылдыру	урбанизация	демографиялық өзгеріс
Мәдениет	модернизация	білім, ғылым, мамандар	идеологиялық бақылау

1953–1964: негізгі өзгерістер хронологиясы

Кезеңнің ерекшелігі: реформалар бір мезетте жаңғырту мен орталықтандырудың қарама-қайшы тетіктерін алып жүрді.

Реформалардың ұзақ мерзімді салдары

Экономика индустриялық база мен қалалық экономика нығайды

Демография көші-қон және урбанизация халық құрамын өзгертті

Ауыл ауыл шаруашылығында құрылымдық және экологиялық мәселелер жинақталды

Ұлттық сана ұлттық мүдде, тіл, мәдениет мәселелері жаңа сипатта көрінді

Негізгі ғылыми қорытынды

КЕҢЕСТІК РЕФОРМА = ЖАҢҒЫРТУ + ОРТАЛЫҚТАНДЫРУ

Қазақстанда өнеркәсіптік, ғылыми-техникалық және урбанистік өзгерістер жүрді.

Сонымен бірге реформалардың едәуір бөлігі орталықтан жоғарыдан жүргізілді; бұл жергілікті әлеуметтік, экономикалық және ұлттық ерекшеліктермен қайшылықтарға әкелді.

реформа **қайшылық** **салдар**

Қорытынды

Басты тұжырымдар

- Соғыстан кейін Қазақстан КСРО-ның ірі индустриялық және шикізаттық базаларының біріне айналды.
- 1953–1964 жж. «жылымық» республикалардың кейбір құқықтарын кеңейтуге мүмкіндік берді.
- Индустрияландыру мен ғылыми-техникалық жаңғыру өндірістік әлеуетті арттырды.
- Тың игеру ауыл шаруашылығын өзгертіп, демографиялық және экологиялық салдар қалдырды.
- Орталықтандырылған басқару реформалардың жергілікті ерекшеліктерге бейімделуін шектеді.
- Ұзақ мерзімде бұл өзгерістер Қазақстанның әлеуметтік құрылымына, урбанизациясына және ұлттық санасына ықпал етті.

Әдебиеттер

1. Абылхожин Ж. Очерки социально-экономической истории Казахстана. XX век. — Алматы, 1998.

2. Омарбеков Т. Голодомор в Казахстане (хрестоматия). – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

3. Омарбеков Т. 1929–1931 жылдардағы халық көтерілістері. – Алматы: «Арыс», 2018.

4. Марта Брилл Олкотт. «Коллективизация в Казахстане». Российский Обзор, 40, №2, 1981.

5. Сара Камерон. «Голодные степи: советский Казахстан и казахский голод, 1921–1934 гг.». Йель университеті, 2010.

6. Никколо Пианчиола. «Голод в степи: коллективизация сельского хозяйства и казахских скотоводов, 1928–1934 гг.», 2004.

7. История Казахстана. В 5-ти томах. Т. 5. – Алматы: Атамұра, 2010.

8. Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. История Казахстана: Хрестоматия. Т. 2. – Алматы: Бастау, 2008.

9. Қойгелдиев М. Қорғансыздың күнін кешкендер. – Алматы: Арыс, 2019.

10. Красный террор: из истории политических репрессий в Казахстане. Құжаттық материалдар жинағы.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА

РАҚМЕТ!

12 дәріс • XX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстан